

УДК 821.161.2-94:929Гай-Головка
DOI: 10.32626/2309-7086.2023-20.174-184

Людмила Каплична

*ORCID 0000-0003-4155-052X,
аспірантка кафедри історії української
літератури та компаративістики,
Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка*

ЕПІСТОЛЯРІЙ О. ГАЙ-ГОЛОВКА ЯК РЕКОНСТРУКЦІЯ БІОГРАФІЇ ПИСЬМЕННИКА

У статті схарактеризовано особливості створення епістолярного портрета О. Гай-Головка на тлі епохи. Епістолярна спадщина письменника через призму життєвого досвіду автора вимальовує цілісну картину життєвого і творчого шляху митця, а також дає нам неоціненну інформацію про діячів української літератури й культури, з якими перетиналися життєві шляхи О. Гай-Головка. Особливо цінними є документальні свідчення про взаємини з Іваном Огієнком, вони торкаються останніх років життя митрополита, ілюструють подвижницьку діяльність, є свідченням його жертвності. За епістолярієм різних років вдається реконструювати біографію О. Гай-Головка, яку цілком доречно розглядати як визначальний чинник художньо-документальної прози письменника.

Ключові слова: художньо-документальна проза, епістолярій, автор, жанр, портрет, архетип, біографія, українська діаспора.

Постановка проблеми. Епістолярна спадщина О. Гай-Головка охоплюється кількома десятиліттями, починаючи з травня 1953 року, але сьогодні вона малодосліджена й потребує комплексного, науково-об'єктивного вивчення. За епістолярієм, що дійшов до нас, нескладно реконструювати біографію письменника, оскільки він наполегливо контактував з широким колом адресатів. У кореспонденціях з метою ближчого знайомства Гай-Головка подавав короткі відомості про себе і власну творчість, ділився своєю непростотою долею.

За допомогою дискурс-аналізу розкриваємо грані індивідуальної спадщини творчої особистості, громадські інтереси, життєві пріоритети. З його кореспонденцій моделюємо портретний образ автора, який визначає його поведінкову модель. За епістолярієм різних років здійснюємо спробу реконструкції біографії О. Гай-Головка, яку цілком доречно розглядати як визначальний чинник художньо-документальної прози письменника, що і є предметом дослідження.

Постать і творчість письменника української діаспори О. Гай-Головка, раніше замовчуваного і забороненого, в умовах відкритого інформаційного простору здобувається належної оцінки літературної критики. У наявних сьогодні дослідженнях вивчаються поетикальні, жанрові особливості творчості письменника, звертається увага на прикметні ознаки його індивідуального стилю. Серед дослідників творчості письменника варто виокремити імена літературознавців І. Безпечного [1], Л. Джигун [2], В. Мацька [7], В. Сварога [12], П. Сороки [13], О. Пресіч [10], Ф. Онуфрійчука [9]. За творчістю Гай-Головка захищена дисертація «Морально-етична проблематика у творчості Олекси Гай-Головка» авторства Н. Швець [21]. Про епістолярний доробок автора у працях літературознавців згадується лише побіжно. Наші висліди про його епістолярну спадщину заґрунтовані на дослідженнях українських

та зарубіжних вчених В. Кузьменка [4], М. Коцюбинської [3], Г. Мазохи [5], О. Рарицького [11], С. Скварчинської [23]. Праці літературознавців сприймаються як методологічна основа до вивчення епістолярію О. Гай-Головка.

Мета дослідження – охарактеризувати особливості творення епістолярної біографії-портрета О. Гай-Головка та тлі епохи – від раннього, дитячо-юнацького періоду до довгих десятиліть еміграції.

Виклад основного матеріалу. Епістолярна спадщина О. Гай-Головка сьогодні малодосліджена й потребує комплексного, науково-об’єктивного вивчення. Потрачтування епістолярної спадщини письменника пояснюється документально-художньою неоднозначністю, малодоступністю, відтак уведення листів у ширший обіг спричинить їх використання в сьогочасному науковому дискурсі. Епістолярій діаспорного літератора є явищем оригінальним як свідчення особисте, оскільки, за визначенням М. Коцюбинської, автора пізнаємо «із середини», адже кореспонденція не піддається цензурі, тому «листи українських діячів, які збереглися (а, на щастя, збереглося чимало, більше, ніж можна було б сподіватися) неоціненні. Як свідчення епохи і як живий, нічим не спотворений голос автора. В них знаходимо поміж іншим те, що не могло бути висловлене, не могло бути зафіксоване інакше, крім як у листі» [3, с.19].

Перший збережений лист письменника датується 16 травнем 1953 року. Адресований він земляку Петру Михайлишину – першому голові відділу КУК (Комітету українців Канади) у Форт Вілліам. Можемо здогадуватися, що епістолярний діалог між митцями утривалений у часі, адресанти підтримували творчі контакти й активно працювали у справі популяризації української культури в Канаді, розвінчували злочини більшовицького тоталітарного режиму. У листі до земляка Гай-Головка висловлює вдячність за участь у мистецькому форумі і ділиться враженнями про роботу Українського Віче, присвяченого Голодомору в Україні. «Сердечно Вам дякую, а також у Вашій особі місцевому Відділові КУК, за шану й довір’я до мене, скромної людини, – виступити з рефератом 24-го травня ц.р. на Українському Вічі, на якому відзначатиметься 20-та річниця страшного голоду в Україні, що його свідомо і планово організували московські червоні окупанти», – пише автор кореспонденції [19, арк.1]. Документально підтверджений у листі виступ Гай-Головка на Віче є свідченням постійної натхненної праці, пов’язаної із потребою донести прогресивному світові правду про свідоме винищення української нації більшовиками. Систематизація документів, пов’язаних зі злочинами більшовицької Росії, сприймається як фактологічний матеріал для написання Гай-Головком мемуарних повістей про голодомор в Україні. Цілком ймовірно, були наявні ще й інші листи, адресовані П. Михайлишину, проте вони не збереглися.

За епістолярієм нескладно реконструювати біографію О. Гай-Головка. З падінням ідеологічної зависи незнаний в Україні автор наполегливо налагоджував контакти із письменниками материкової України, активно листувався з керівництвом та членами Спілки письменників України. У кореспонденціях з метою ближчого знайомства подавав короткі відомості про себе і власну творчість, ділився з адресатом своєю непростюю долею. За збереженими листами у хронологічній послідовності вдається реконструювати віхи життєвого шляху письменника.

Зокрема про ранній, дитячо-юнацький період життя О. Гай-Головка, довідуємося із епістолярію, адресованого професору Віталію Мацьку. Із В. Мацьком письменнику вдалося вибудувати ширі, доброзичливі стосунки, професор-земляк із Хмельницького всіляко популяризував творчість діаспор-

ного письменника, створив низку літературознавчих праць про його доробок. Діаспорний автор щедро ділився з ним книгами, відкривався йому своїм непростим життям. Вони особливо важливі для реконструкції ранньо-підліткового і юнацького періоду життя письменника. В листі від 6 грудня 1996 р. читаємо: «Вельмишановий п. Мацько – мій ближчий земляче! Про рідне Поділля я не забував і не забуваю ніколи, бо воно зіграло моє дитинство й юнацтво й напоїло джерельною водою любови до подільського божественного оточення.

Я народився в с. Писарівці, коло Кодими, на Поділлі, але з 6 років провів своє дитинство і юнацтво до 1928 р. в чудовому селі Вікніні, тепер Гайворонського району Вінницької області. З 1928 р. моє соціальне походження почало носити мене по Україні, потім – по Росії, і нарешті я втік від нього у світ...» [18, арк.1-24]. У кореспонденціях до В. Мацька прочитуємо залюбленість письменника у Поділля, ностальгію за рідним краєм, біль і тугу через неможливість творчо реалізуватися на рідній землі.

Залюбленість у Поділля звучить чи не в кожному листі до професора Мацька. Гай-Головка з висоти прожитих літ спогадами повертається на батьківщину, ностальгує за рідним краєм, карається відірваністю від рідної землі. Він засвідчує свою високу жертвовність перед Україною, що виражається у повсякчасній популяризації національної культури за кордоном і на батьківщині. Коди особистісної поведінки, закладені у дитячі роки, виразно пояснюють переконливу життєву позицію автора у дорослому віці. Слушною з цього приводу є думка Наталії Марченко: «Спираючись на “писемні его документи, за допомогою дискурс-аналізу” можна виявити не лише суб’єктивне ставлення/враження/переживання людини, а й з’ясувати сутнісні ознаки конкретного індивідуального дитинства та закладені в ньому цілепокладання наступного життя, а також ключові для певної епохи матричні коди взаємостосунків світу дітей і світу дорослих» [6, с.104].

У листах Гай-Головка присутні мікродеталі, які пояснюють надто важливі факти біографії. Як-от у листі від 23 вересня 1996 р., де йдеться про перші проби пера: «Народився я на Поділлі і провів своє дитинство й юнацтво серед подільської прекрасної природи. На Поділлі з дитячих років почав грішити літературною творчістю. Пізніше, мандруючи в світі, я завжди носив у своєму серці незгасні думи і згадку про незабутнє моє Поділля» [18, арк.1-24].

У листах до В. Мацька письменник самоповторюється фактами власної біографії, однак кожен такий допис доповнюється додатковими відомостями про його життя і творчість. У кожному наступному листі автор нарощує інформативну базу про часи раннього дитинства і юності: «На Поділлі з дитячих років почав грішити літературною творчістю. Пізніше, мандруючи в світі, я завжди носив у своєму серці незгасні думи і згадку про незабутнє моє Поділля. Мій батько Нестор Никифорович Головка народився в селі Джулинці (Джулінка) між Гайвороном і Красносілкою, зв’язаних вузькоколійною залізницею, які належали перед революцією 1917 року до Подільської губернії. Мого батька за дуже гарний голос джулинська церковна громада послала вчитися на псаломщика до Кам’янець-Подільської духовної школи. Після закінчення цієї школи 1903 року мого батька, за браком вільного місця для псаломщика, призначили вчителем церковно-приходської школи в с. Вікніні тоді Тернівської волости (після революції 1917 р. – Тернівського району) на Поділлі. У 1904 р. мій батько одружився в с. Вікніні з Теклею, однією з п’яти дочок удови Гафії Машкевич. Після одруження йому в цім році пощастило дістати посаду псаломщика в с. Писарівка, в той час Крутянської (від назви

Крути) волости Балтського повіту також на Поділлі. У Писарівці наша родина збільшилася на п'ять дітей, між якими я посідав середнє місце» [8, с.164].

Місце свого народження – село Писарівку – автор сприймає як особливе енергетичне поле, у листах він повсякчасно згадує його. Себе, дорослого, постійно шукає у дитинстві і юності, тому топоніми Писарівка і Вікнина (село, в якому сім'я проживала після переїзду із Писарівки) постійно повторюються в його епістолярній творчості. Вчоргове про це він згадує в листі від 6 грудня 1996 р. до В. Мацька: «Я народився в селі Писарівці коло Кодими, на Поділлі, але з 5 років провів своє дитинство і юнацтво до 1928 р. в чудовому селі Вікнині, тепер Гайворонського району Вінницької області» [8, с.160-161]. У кореспонденціях допускаються незначні фактологічні помилки. На час написання цього листа містечко Гайворон належало до Кіровоградської області, однак письменник у літньому віці міг і не знати про адміністративні зміни, які відбувалися в українському законодавстві. Проте у листі від 17 січня 1998 р. Гай-Головка подає цікаву інформацію про належність села Вікнини до різних адміністративних центрів: «Весною 1916 року батько дістав посаду псаломщика в материному селі Вікнині, і ми всією родиною переїхали до неї (під час переїзду було мені 5 років). У цьому прекрасному селі народився і був моїм учителем байкар Микита Годованець... Це улюблене село, як і інші села в Україні, зазнало московських назв Окніно й Окнав. Протягом шістдесятиріччя воно належало до багатьох районів, як Тернівського, Джулинського, Бершадського і, здається, Гайворонського, а також – до кількох областей, Київської (як було Уманської округи), Вінницької, а тепер нібито Кіровоградської» [8, с.165].

Важливою є інформація, яку черпаємо з листів О. Гай-Головка, про вчителювання у селі Вікнина письменника-байкаря Микити Годованця. У форматі епістолярної творчості одного письменника маємо змогу структурувати біографію іншого. Про свого вчителя автор пунктирно згадує у кореспонденціях до інших адресатів, повсякчасно додаючи нові відомості про іншу визначну особистість. Загалом автоповтори, акцентування на ключових віхах свого життя є визначальною ознакою епістолярію письменника. У такий спосіб насамперед для себе він акцентує на архіважливих справах і постатях, що визначали сенс його життя.

Якщо в листах до В. Мацька автор інформує про ранній період свого життя і творчості, то в епістолярії до вченого-літературознавця Віктора Чумаченка, голови осередку НТШ на Кубані, оповідає про наступний етап свого буттєтривання – зрілу юність. Листи до професора Чумаченка є хронологічним продовженням реконструювання біографії Гай-Головка. У них знаходимо скупку, але надзвичайно важливу інформацію про вимушене перебування Гай-Головка у Росії, повневірвання на чужині, пошуки кращої долі: «З моєї біографії (в першому томі моїх поезій) Ви ознайомилися з тим, як і чого попав я до Ленінграда. Це було десь у грудні 1928 р. Мені, синові священика, не було можливості вижити в Україні, і я вирішив тимчасово загубитися на Московщині – в Ленінграді. У ньому я почав будувати своє життя з найпримітивнішого мого становища. Пізніше вдалося мені влаштуватись чорноробом у відомому Путилівському заводі. Маючи середню освіту, я скоро почав «просуватися», опановуючи працю на різних станках, і, таким чином, незабаром став, як кажуть, на ноги й кинувся в пошуках духовного життя» [17, арк.1-9]. Письменник щиро відвертий у своїх епістолярних свідченнях, правдиво оповідає про своє життя, не таїть від читача своїх життєвих прорахунків. В епістолярній розповіді він психологічно розкутий і правдиво змальовує перипетії своєї життєвої долі, намагається бути чесним

із самим собою. Його епістолярні роздуми суголосні із мемуарними свідченнями, зафіксованими у повістях «Посидинок з дияволом», «Ім дзвони не дзвонили».

У листі до В. Чумаченка від 10 лютого 1994 року прочитуємо інформацію про те, що особистісне трагічне ототожнюється із фатальними суспільними подіями, спричиненими більшовицьким тоталітарним режимом. «У 1931 році настав грізний час у Ленінграді – гепоушницькі полювання за українцями (вхопили драматурга Ірія, директора українського театру в пасажі Юхима Литовченка). Про долю брата Івана – не знаю. Літературне об'єднання зникло, усі гуртки ліквідувалися, закрили будинок освіти. У цей час я був аспірантом науково-дослідного інституту «Речевой культури». Незабаром викрили моє соціальне походження і я “перекочував” ув Україну» [17, арк.1-9]. Наражаючись на небезпеку, автор постійно перебуває у пошуках себе, його ціль зберегти внутрішню самоідентичність. Він бореться з обставинами, не завжди успішно, водночас гартує себе як цілісну натуру.

Цікавий факт із біографії Гай-Головка, який доповнює свідчення про емігрантський період його життя. Цим фактом у листі від 27 грудня 1996 р. письменник поділився з літературознавцем Петром Сорокою: «Під Києвом у серпні 1941 р. несподівано гестапівці нас перерештували і під міцною охороною доставили у Львів до смертельної лонської тюрми – шодня із камер виводили поліцаїв в'язнів на смерть. Я врятувався з цієї смертельної в'язниці завдяки зверненню митрополита Шептицького і голови міста Львова д-ра Полянського до нацистської влади про моє звільнення. Під час мого перебування в німецькій в'язниці й щоденного чекання смерті, у цей час у Харкові советський суд засудив мене заочно до смертної кари» [15, арк.1-9]. У цьому листі звучать виразні політичні акценти: бездержавне колоніальне існування України, роздертої між більшовицьким і фашистським режимами, є важким усвідомленням фатальності, у якій перебуває автор і його батьківщина. Виразною є участь митрополита Шептицького у порятунку життя автора.

В епістолярній спадщині О. Гай-Головка зафіксовано нетривку епоху українського ренесансу 20-30-х років минулого століття та ліквідацію цього процесу більшовицькою владою. Така подія змусила письменника кардинально змінити своє життя і врешті-решт виїхати на Захід. Про таке читаємо у листі (від 06 грудня 1996 року) до В. Мацька: «З 1928 року моє соціальне походження почало носити мене по Україні, потім – по Росії, і нарешті я втік від нього у світ.» [8, с.161]. Різкий перелом життєвої долі спонукав письменника в роки війни переглянути, ревізійонувати світоглядні позиції, ідеї, погляди і стати на шлях боротьби за національне визволення України, боротися на два фронти: з червоною армією Кремля і з фашистською Німеччиною. Зазнав більшовицького тюремного ув'язнення і фашистського гестапо. Про письменників-емігрантів, до яких належав і Гай-Головка, слушно резюмує літературознавець В. Кузьменко: «...Гіркий хліб чужини по-різному вплинув на політемігрантів з України. Однак епістолярні джерела неспростовно свідчать, що українська еміграція ніколи творчо не порувала з Україною. Перебуваючи в Берліні чи Варшаві, в далекому Нью-Йорку або Мельбурні, кращі представники діаспори завжди були сповнені бажання навів у непростих умовах чужини далі служити українській культурі» [4, с.28].

Епістолярій Гай-Головка є важливим документом, що розкриває грані індивідуальної спадщини творчої особистості, громадські інтереси й життєві пріоритети, особистісну поведінку в умовах загрозливого існування, йдеться і про суспільно-політичну атмосферу тієї доби та суспільства в цілому. З

його кореспонденцій нескладно змодельовати портретний образ-архетип автора, який визначає його поведінкову модель. Адресуючи лист Р. Доценку (від 5 вересня 1993 р.), О. Гай-Головко оприявнює факти з біографії, які конкретизують окремий період його життя і сприймаються як епістолярний автопортрет: «Під час війни я не побував у Києві, бо мені не вдалося дістатися до нього. Після проголошення 30 червня 1941 р. у Львові відтворення української державності (де я був членом уряду) я з відповідною групою, ризикуючи життям, вирушив до Києва, щоб там здійснити те саме, що здійснено у Львові. Але під Києвом нас усіх арештувало гестапо (німецька таємна поліція) і в поспіху доставили до Львова, у в'язницю смертників, яку перед тим обслуговувало НКВД. Після війни я, як український політичний в'язень, ще перетерпів дві в'язниці советсько-американську в Інсбруці, Австрія, з якої американці, згідно з Ялтинською угодою, віддали мене енкаведистам, які, закованого, везли мене на "Родіну", й американсько-німецьку в'язницю в Геппінгені, Німеччина, коли німецька поліція ввіймала мене після втечі» (означені події склали основу повісті «Поєдинок з дияволом». – *Л.К.*) [14, арк.2].

Помічаємо певну закономірність епістолярію О. Гай-Головка: кожному із адресатів він розкриває окремий етап свого життя. Зазвичай інформація не повторюється (або майже не повторюється) у листуванні з різними адресатами. Про наступний, вже еміграційний період, у листі від 15 березня 1996 р. він докладно інформує поета Леоніда Череватенка. Гай-Головка оповідає йому свою співпрацю із поетом Михайлом Ситником. Дізнаємося про перебування письменника у таборах переміщених осіб, знайомимося із колом його тамтешнього творчого спілкування і знайомств: «На початку 1940 р. я вийшов з Києва на працю до Львова, і зустрівся з Ситником під час війни у Кракові 1944 р. Десь восени 1945 я зустрівся з ним в Авгсбурзі (в Західній Німеччині) в таборі неповоротів до Советського Союзу. Зустрівся в товаристві того ж Петра Карпенка-Криниці, Жученка (пізніше з прибраним прізвищем – Яра Славутича), Івана Манила, Лимана (не пам'ятаю імені), В. Барки, М. Щербака, В. Гайдарівського й інших. Пізніше я переїхав до іншого табору, який містився в Новому Ульмі. Незадовго після цього я побачився з ним у цьому таборі і мав нагоду з ним говорити» [17, арк.1-9].

Таким чином, автор оповідає про характер буття радянської людини на чужині у повоєнний час, де на неї на кожному кроці чатувала небезпека, рівнозначна смерті. Письменники змушені були підписувати власні твори вигаданими прізвищами, абрєвіатурами, аби не потрапити до рук агентів СМЕРШУ, які проводили спецоперацію таємних советських спецслужб і згідно із Ялтинською угодою вилучували неповоротців й силою відправляли в СРСР.

Крізь призму суспільних подій в епістолярній творчості Гай-Головка знаходимо мікропортрети забутих і переслідуваних у більшовицькій Україні діячів української культури і церкви. Зринають вони завдяки висвітленню їхньої професійної діяльності, особистих контактувань автора. Листи набувають ознак сповідальності, зокрема йдеться про пережиті тривожні літа молодості, освоєння еміграційного простору, висвітлення подій голодомору, постійну боротьбу за утвердження незалежності України.

У власний епістолярний наратив письменник вмонтовує характеристики діячів української діаспори, з якими активно спілкувався і співпрацював. Такі поодинокі свідчення письменника дозволяють краще усвідомити суспільну атмосферу доби, у якій він творив. Водночас довідуємося про сферу діяльності донедавна заборонених діячів культури і церкви. В листі до С. Фостуна ав-

тор пише: «Перед моїм ув'язненням у львівській в'язниці її після визволення з неї (поручилися за мене митрополит Шептицький і майор міста Львів, доктор Полянський). Мені вдалося познайомитися з багатьма українськими поетами й письменниками з західної діаспори, зокрема Ольжичем, Телігою, Самчуком та ін., які в перші воєнні дні прибули до Львова з Чехословаччини (*тут автор згадує колишнього декана географічного факультету Львівського університету Юрія Івановича Полянського (1892-1975, Буенос-Айрес, Аргентина), який у червні-вересні 1941 року обіймав посаду бургомістра (міського голови) Львова. — Л.К.*). Пізніше я також познайомився з Маланюком, який дуже позитивно висловився про мого «Сурмача» (збірка поезій. — *Л.К.*) у статті, вміщеній у «Краківських в'єстях» 23 грудня 1943 р. Про мене і про мій «Поєдинок з дияволом» (спогад про мого юнацтво і про мій арешт в Інсбруці енкаведистами і втечу з їхніх рук писав у «Свободі» (здається мені) Євген Яворівський, галичанин, який проживав у Львові» [14, арк.2]. Адресат згадує письменника Євгена Яворівського (1993-1954), автора роману «Заки море перелечу» (Львів, 1938), повістей та оповідань, поетичного твору для дітей «Казка дітям невелика про Курчатко й про Шуліку» (Торонто, 1973), абсолютно незнамого в Україні, що прокує вчених на нові літературознавчі пошуки. Євген Яворівський на початку війни був редактором газети «Львівські вісті», добре знав О. Гай-Головка, тому, перебуваючи у США, пильно стежив за його літературними працями, друкував на твори прозаїка відгуки у пресі. Із листів черпаємо важливу інформацію про життя відомих діячів української діаспори.

Особливо цінні документальні свідчення О. Гай-Головка про взаємини з Іваном Огієнком, які із площини творчих стосунків переходили в міжособистісне спілкування. Торкаючись вони останніх років життя митрополита, що є значним доповненням до прочитання його цілісної біографії. Гай-Головко в листі до В. Мацька пише: «Митрополита Іларіона (Івана Огієнка) я знав дуже добре особисто, часто бував у нього й багато часу провів з ним за розмовою. Але його краще знає моя дружина Галина Микитівна, яка на посаді медичної сестри доглядала його у шпиталі до самої смерті. Маємо чимало його праць з автографами й підписами. Маємо його журнали «Віра і культура» з моїми рецензіями на його твори. Моя дружина має з підписом і автографом його «Слово про Ігорів похід», але цю книгу тримаю як пам'ятку від митрополита. «Князя Костянтина Острозького» я також мав, але цю книгу хтось десь «зачитав». Цими днями я замовив по телефону у Вінніпезі для Вас «Слово про Ігорів похід» і «Князя Костянтина Острозького», і як надійдуть, то я надішлю Вам» — оповідає Гай-Головко [18, арк.1-24]. Гай-Головко намагався донести в Україну усю можливу на той час інформацію про подвижницьку діяльність І. Огієнка, усіляко популяризує його неперепутну творчість. Водночас епістолярні свідчення письменника є важливим способом ілюстрації пасіонарності, жертвовності, особистісної поведінки непересічних постатей української культури.

У листі до В. Чапленка письменник ділиться інтимними подробицями свого особистого життя, не відомими широкому загалу. Йдеться про невдалий перший шлюб, розрив стосунків із дружиною. Він розповідає про її взаємини з поетом Остапом Тарнавським та розмови і плітки, що виникли навколо цієї подружньої зради. Ображений письменник навіть через роки вихлюпує негативні емоції, різко висловлюється про Тарнавського, згадуючи пережите, суб'єктивно применшує його талант і творчість. Епістолярна розповідь Гай-Головка набуває ознак нарисовості, прочитується як дискретна вставка, «текст

у тексті»: «Передо мною, як і перед Вами, автокраники з «Свободи» зачинили свою трухлу браму. Зачинили тому, що чекісти в київській «Літературній Україні» (і в інших газетах українською й англійською мовами) написали, що я в Галичині залишив на призволяще мою колишню жінку (галичанку) з дитиною. Отож вони тепер мені, мабуть, за це мстять, а десятків (а може й сотень) галичан, що розійшлися з своїми (й не своїми) жінками, не хочуть бачити. А з моєю жінкою (не називаю дружиною її) у Львові (не знають вони цього, а може й знають, але мовчать) злигався наш спільний знайомий Остап Тарнавський – бездарний віршороб, але «урядовець слова». Я, звичайно, розрахувався з ним по заслугі – у Львівському літературно-мистецькому клубі прилюдно «зфіксував» йому морду й віддав йому в «посідання» не мою вже жінку. Але він, як кажуть, відразу пустив її в «расход», бо подібні до Остапа Тарнавського парубки закидали гачки на одружених жінок, щоб бути «чистими». Моя ж колишня «нещасна» жінка після всього цього злигалася з німецьким солдатом й «воювала» з ним до кінця війни. Боже мене спаси – я не думаю так про всіх галичанок, між якими я мав чудових приятельок, якими ми можемо гордитися» [16, арк.1-4]. Попри інтимність розповіді, простежуємо імпульсивність характеру Гай-Головка, перманентну вибуховість його темпераменту. Водночас дізнаємося про незнані досі особисті сторінки життя письменника, надто важливі для формування його цілісної біографії.

Лист до П. Сороки від 27 грудня 1996 р. сприймається як свосередний підсумок в реконструкції епістолярного життєпису Гай-Головка. Автор стверджує свою невід’ємну приналежність до української культури, повідомляє про культурно-просвітницьку працю та громадську діяльність: «Я є членом СПУ, повновлений у 1993, член об’єднання українських письменників «Слово», член англомовної канадської асоціації письменників [15, арк.1-145]. Він особливо цікавиться мистецьким життям в Україні, намагається всіляко розвінчати міфи, створені радянською ідеологією навколо свого імені, популяризує українську літературу в Україні і закордоном. Варто зауважити, письменник малослівний у розповідях про канадський період свого життя (найбільш продуктивний), така інформація проходить лише пунктиром в його епістолярній творчості.

Образ автора в епістолярії О. Гай-Головка сприймається як архетипний; він увиразнює цілісну, гармонійну особистість, яка усе своє життя безпеліжно віддала служінню Україні, розвінчання злочинів більшовицького режиму. В умовах відірваності від рідної землі письменник творив біографію людини незламної, незалежної, сильної духом. Архетип самості (за К.Г. Юнгом) особливо промовисто характеризує письменника як стійку натуру, незламну перед випробуваннями долі.

Висновки. За епістолярієм різних років вдається реконструювати анотовану біографію О. Гай-Головка, яку цілком доречно розглядати як визначальний чинник художньо-документальної прози письменника. Кореспонденції, особливо останніх років життя, адресовані в Україну, сприймаються як джерело біографічних відомостей про нього. Слушними з цього приводу є думки англійського вченого С. Лі, який зауважує: «Біографія виникла на початку людства для того, щоб задовольнити найдавніший інстинкт – меморіальний. Люди прагнуть передати нащадкам пам’ять про тих, хто характером і справами виділявся із загальної маси, хто захопив увагу сучасників і здатен також викликати зацікавленість майбутніх поколінь» [22]. Окрім індивідуальної, в епістолярії Гай-Головка утверджується колективна пам’ять про роки репре-

сій і голодомору в Україні, що, безумовно, є документальним підтвердженням російсько-більшовицьких злочинів на українських теренах.

Список використаних джерел і літератури:

1. Безпечний І. Олекса Гай-Головка і його смертельна дорога. *Нові дні*. 1984. №5. С. 13-15.
2. Джигун Л. Суб'єктивно-психологічна оцінка літературного процесу в мемуарному жанрі. *Науковий вісник Ужгородського університету*. Серія: Філологія. Ужгород: Говерла, 2018. Вип. 1 (39). С. 110-114.
3. Коцюбинська М. Листи і люди. Роздуми про епістолярну творчість. Київ: Дух і Літера, 2009. 584 с.
4. Кузьменко В. Письменницький епістолярій в українському літературному процесі 20-50-х років ХХ ст.: монографія. Київ: Просвіта, 1998. 305 с.
5. Мазоха Г. Український письменницький епістолярій другої половини ХХ століття: жанрово-стильові модифікації: монографія. Київ: Міленіум, 2006. 344 с.
6. Марченко Н. Володимир Рутківський: тексти долі: Біографічний нарис. Тернопіль: Навчальна книга «Богдан», 2014. 432 с.
7. Мацько В. Вияв авторської свідомості у приватному листуванні. *Medianpostrip: збірник наукових статей із соціальних комунікацій / ред. кол.: Н. Поплавська та ін.* Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2014. Вип. 6. С. 3-14.
8. Мацько В. Епістолярний материк. Том 1. Хмельницький: ФОП Цюпак А.А., 2018. 448 с.
9. Онуфрійчук Ф. Олексі Гай-Головкові сімдесят п'ять років. *Нові дні*. 1985. №427. С. 6-9.
10. Пресіч О. Орачі прерій. Українська проза в Канаді. Проблемно-тематичні і жанрово-стильові пошуки. Київ: К.І.С., 2018. 286 с.
11. Рарицький О. Партикури тексту і духу (Художньо-документальна проза українських шістдесятників). Київ: Смолоскип, 2016. 488 с.; іл.
12. Сварог В. На висхідній дорозі. *Нові дні*. 1971. № 254. С. 3-6.
13. Сорока П. Літературно-творчий шлях Олекси Гай-Головка: монографія / ред. М. Юрків. Тернопіль, 1997. 144 с.
14. ЦДАМЛМ України. Листи О. Гай-Головка до Р. Доценка. Ф. 1352. Оп. 1. Спр. 68. Арк. 3.
15. ЦДАМЛМ України. Ф. 1352. Оп. 1. Спр. 101. Арк. 1-9.
16. ЦДАМЛМ України. Ф. 1352. Оп. 1. Спр. 109. Арк. 1-4.
17. ЦДАМЛМ України. Ф. 1352. Оп. 1. Спр. 111. Арк. 1-9.
18. ЦДАМЛМ України. Ф. 1352. Оп. 1. Спр. 83. Арк. 1-24.
19. ЦДАМЛМ України. Ф. 1352. Оп. 1. Спр. 85. Арк. 1.
20. Швець Н. Морально-етична проблематика у творчості Олекси Гай-Головка: дис.... канд. філол. наук: 10.01.01. Тернопіль: Тернопільський нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. 2015.
21. Lee S. The Perspective of Biography. London: The English Association, 1918. P. 10.
22. Skwarczyńska S. Teoria listu. Lwów, 1937; wznowienie: Białystok, 2006.

References:

1. Bezpechnyi, I. (1984). Oleksa Hai-Holovko i yoho smertel'na doroha. [Oleksa Hai-Holovko and his deadly journey]. *Novi dni*. №5. S. 13-15. [in Ukr.].
2. Dzyhun, L. (2018). Sub'yektyvno-psykholohichna otsinka literaturnoho protsesu v memuarному zhanri [Subjective and psychological assessment of the literary process in the memoir genre]. *Naukovyy visnyk Uzhhorods'koho universytetu. Seriya: Filolohiya. [Scientific bulletin of Uzhhorod University. Philological series]*. Uzhhorod: Hoverla, Vyp. 1 (39). S. 110-114. [in Ukr.].

3. Kotsiubynska, M. (2009). *Lysty i lyudy. Rozdumy pro epistolyarnu tvorchist'*. [Letters and people. Reflections on epistolary creativity]. Kyiv: Dukh i Litera, 584 s. [in Ukr.].
4. Kuzmenko, V. (1998). *Pys'mennyts'kyu epistolyariy v ukrayins'komu literaturnomu protsesi 20-50-kyh rokiv XX st.* [Writer's epistolary in the Ukrainian literary process of the 20-50s of the twentieth century: a monograph]. Kyiv: Prosvita, 305 s. [in Ukr.].
5. Mazokha, H. (2006). *Ukrayins'kyu pys'mennyts'kyu epistolyariy druhoyi polovyny XX stolittya: zhanrovo-styl'ovi modyfikatsiyi.* [Ukrainian writer's epistolary of the second half of the twentieth century: genre and stylistic modifications: a monograph]. Kyiv: Milenium, 344 s. [in Ukr.].
6. Marchenko, N. (2014). *Volodymyr Rutkivs'ky: teksty doli.* [Volodymyr Rutkivsky: Texts of fate: A biographical sketch]. Ternopil: Navchalna knyha «Bohdan». 432 s. [in Ukr.].
7. Matsko, V. (2014). *Vyjav avtors'koyi svidomosti u pryvatnomu lystuvanni. Mediaprostitir.* [Manifestation of the author's consciousness in private correspondence. *Media space*: a collection of scientific articles on social communications]. Ternopil: TNPU imeni V. Hnatiuka. Vyp. 6. S. 3-14. [in Ukr.].
8. Matsko, V. (2018). *Epistolyarnyy materyk.* [Epistolary continent]. T. 1. Khmelnytskyi: FOP Tsyupak A.A. 448 s. [in Ukr.].
9. Onufriychuk, F. (1985). *Oleksii Hai-Holovkovi simdesyat p'yat' rokiv.* [Oleksa Hai-Holovko is seventy-five]. *Novi dni.* №427. S. 6-9. [in Ukr.].
10. Presich, O. (2018). *Orachi preriy. Ukrayins'ka proza v Kanadi. Problemno-tematychni i zhanrovo-styl'ovi poshuky.* [Prairie ploughmen. Ukrainian prose in Canada. Problematic and thematic, genre and stylistic searches]. Kyiv: K.I.S. 286 s. [in Ukr.].
11. Rarytskyi, O. (2016). *Partytury tekstu i dukhu (Khudozhn'o-dokumental'na proza ukrayins'kykh shistdesyatnykiv).* [Scores of text and spirit (Fiction and documentary prose of the Ukrainian Sixtiers)]. Kyiv: Smoloskyp. 488 s.; il. [in Ukr.].
12. Svarog, V. (1971). *Na vyskhidniy dorozh.* [On the ascending road]. *Novi dni.* №254. S. 3-6. [in Ukr.].
13. Soroka, P. (1997). *Literaturno-tvorchyy shlyakh Oleksy Hai-Holovka.* [The literary and creative path of Oleksa Hai-Holovko: a monograph]. Ternopil, 144 s. [in Ukr.].
14. TSDAMLM Ukrayiny. *Lysty O. Hai-Holovka do R. Dotsenka.* [Letters from O. Hai-Holovko to R. Dotsenko]. F. 1352. Op. 1. Spr. 68. Ark. 3. [in Ukr.].
15. TSDAMLM Ukrayiny. F. 1352. Op. 1. Spr. 101. Ark. 1-9. [in Ukr.].
16. TSDAMLM Ukrayiny. F. 1352. Op. 1. Spr. 109. Ark. 1-4. [in Ukr.].
17. TSDAMLM Ukrayiny. F. 1352. Op. 1. Spr. 111. Ark. 1-9. [in Ukr.].
18. TSDAMLM Ukrayiny. F. 1352. Op. 1. Spr. 83. Ark. 1-24. [in Ukr.].
19. TSDAMLM Ukrayiny. F. 1352. Op. 1. Spr. 85. Ark. 1. [in Ukr.].
20. Shvets N. (2015). *Moral'no-etychna problematyka u tvorchosti Oleksy Hai-Holovka.* [Moral and ethical issues in the works of Oleksa Hai-Holovko]. Ternopil: Ternopilskyi natsionalnyi pedagogichnyi universytet imeni V. Hnatiuka. [in Ukr.].
21. Lee S. *The Perspective of Biography.* London: The English Association, 1918. P. 10. [in Eng.].
22. Skwarczyńska, S. (2006). *Teoria listu.* [Letter theory]. Lwów, 1937; wznowienie: Białystok [in Pol.].

Liudmyla Kaplychna

O. HAI-HOLOVKO'S EPISTOLARY AS A RECONSTRUCTION OF THE WRITER'S BIOGRAPHY

The article is dedicated to exploring the peculiarities of creating an epistolary portrait of O. Hai-Holovko against the background of the era. The epistolary heritage serves as an inexhaustible source that remains open and requires careful examination to this day.

The article notes that over several decades, Hai-Holovko corresponded with literary scholars, writers, and public figures of Ukraine and the Ukrainian diaspora, including P. Mykhailiyshyn, V. Matsko, V. Chumachenko, P. Soroka, S. Fostun, V. Chaplenko.

The analysis of preserved letters from the writer has allowed us to reconstruct, in chronological sequence, milestones in the artist's life path: childhood and youth, during which the codes of personal behavior were established; the early period of life and creativity associated with turmoil abroad, the search for a better fate; the era of the Ukrainian Renaissance of the 1920s-30s and its suppression by the Bolshevik regime; Bolshevik imprisonment, Nazi Gestapo, and finally, emigration.

All his life experiences urged Hai-Holovko to reassess his worldview positions, ideas, perspectives, and to embark on the path of struggle for Ukraine's national liberation. Literary scholars affirm that epistolary sources attest to the writer's ceaseless service to Ukrainian culture under challenging circumstances.

The article not only traces the creation of an epistolary portrait of O. Hai-Holovko against the background of the era but also focuses on the characteristics of Ukrainian diaspora figures with whom he communicated and collaborated, among them renowned Ukrainian poets and writers such as Olzhych, Teliha, Samchuk, Malanyuk, Barka, and others.

The documentary testimonies of O. Hai-Holovko regarding his relationship with Ivan Ohienko are particularly valuable; they touch upon the latter years of the metropolitan's life, illustrating his missionary activity and serving as testimony to his selflessness.

The study reveals the specifics of creating Hai-Holovko's epistolary portrait against the background of the eras – the horrific mass killings of Ukrainians by Moscow (the Holodomor of 1932-1933), World War II, and the period of his emigration.

Key words: fiction and documentary prose, epistolary, author, genre, portrait, archetype, biography, Ukrainian diaspora.

Отримано: 23.10.2023 р.